

*Микола Андрієвський
(науковий співробітник Науково-дослідного відділу
історико-археологічних досліджень МІДЦ)*

ХРАМ ПАРАСКЕВИ-П'ЯТНИЦІ В ЧЕРНІГОВІ

Стаття присвячена історії відновлення церкви Параскеви-П'ятниці в Чернігові.

Ключові слова: *церква, Параскева-П'ятниця, Чернігів.*

Статья посвящена истории восстановления церкви Параскевы-Пятницы в Чернигове.

Ключевые слова: *церковь, Параскева-Пятница, Чернигов.*

The article is devoted to the history of restoration of the Church the St. Paraskeva-Friday in Chernigov.

Keywords: *Church, Paraskeva-Friday, Chernigov.*

Храм на честь св. Параскеви-П'ятниці розташований майже в адміністративному центрі Чернігова, поряд з Красною площею (за Чернігівським обласним академічним українським музично-драматичним театром ім. Т.Г. Шевченка), і є чудовою прикрасою парку імені Богдана Хмельницького.

**П'ятницька церква. м. Чернігів.
Сучасний вигляд**

Храм освячений на честь св. Параскеви – жінки, яка в перші століття н.е. проповідувала християнство язичникам. Варто зазначити, що ім'я Параскева з грецької перекладається як «П'ятниця» [3, с. 57].

Мабуть, важко знайти храм, який за свою багатотисячолітню історію зазнав стільки пожеж і перебудов, але, зрештою, був відновлений відповідно до свого первинного вигляду. Створюється враження, що храм Параскеви-П'ятниці своєю історією метафорично нагадує спасіння християнської душі, котра з'явилася на світ чистою, пройшла через митарства і, врешті-решт, очистилася.

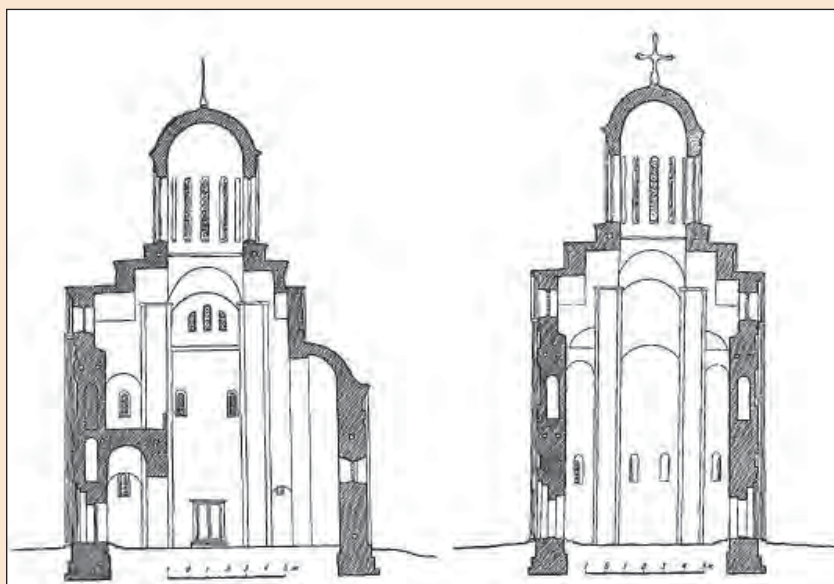
Наразі точної дати заснування П'ятницької церкви не встановлено, а історіографічна традиція відносить час заснування церкви від XII до XVIII ст. Така неоднозначна позиція в історіографії була викликана тим, що пізніші надбудови над самим храмом так змінили вигляд церкви, що встановити час її заснування за зовнішнім виглядом було практично неможливо. Навіть фахові дослідники в першій половині XX ст. робили помилко-

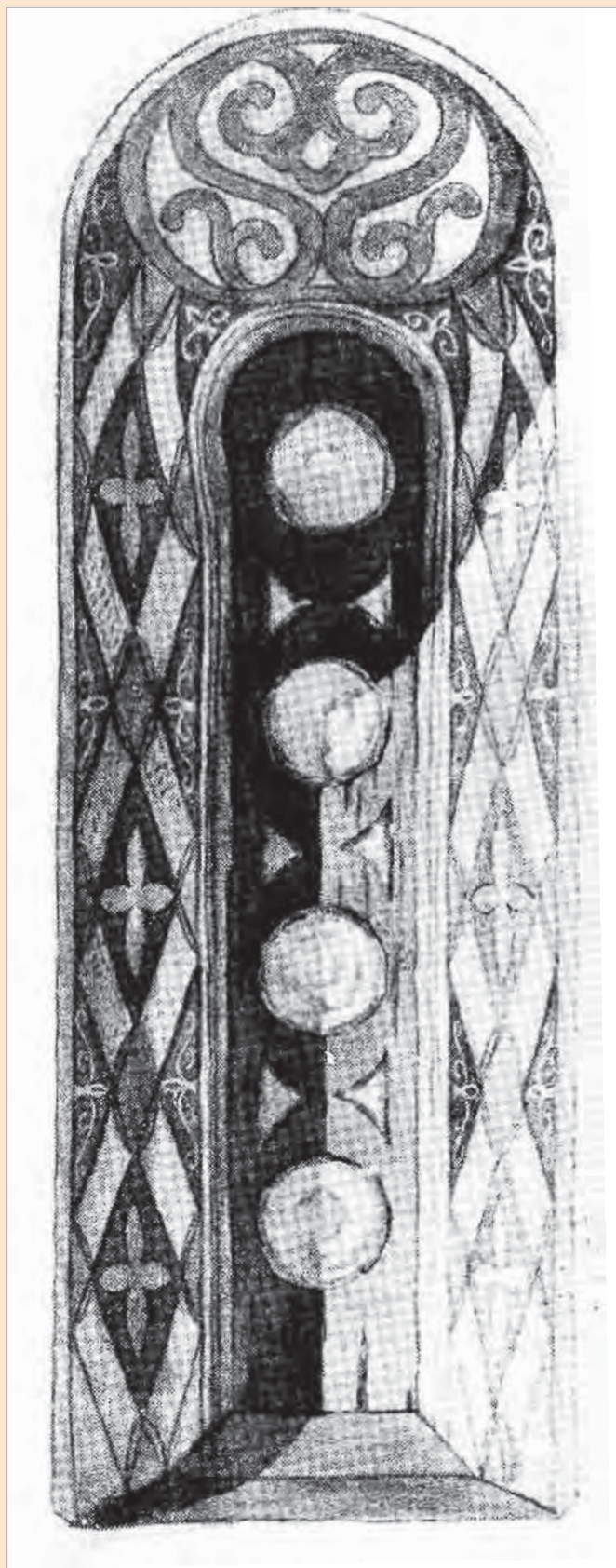
ві припущення, і лише повноцінні дослідження, що стали можливі завдяки рятувальним роботам П. Барановського, дали змогу встановити істинний вік церкви. Проте вже у XIX ст. Ф. Гумілевський на основі універсалу Ю. Хмельницького доводив, що П'ятницький монастир є одним з найдавніших на Чернігівщині, адже, як зазначав автор: «Известно, что при Богдане и Юрие представлены были значительная имения только тем монастырям, которые владели ими прежде польского владычества – монастырям древним – ильинскому, северскому, борисоглебскому, елицкому» [2, с. 114]. На основі такого припущення Ф. Гумілевський, спираючись на літописну згадку 1116 року про поховання в Чернігові княгині-інокіні Предслави Святославівни, сестри благочинного князя Давида Святославича, вважає, що це, безперечно, було в жіночому монастирі, яким, на його думку, безсумнівно, був П'ятницький монастир [2, с. 114–115]. Хоча архітектурно-археологічні роботи і спростували останні припущення, проте підтвердили те, що монастир був одним з найстаріших у Чернігові [1, с. 98].

Перші писемні згадки про П'ятницький монастир відносять до XV ст. Знаходимо їх у того ж Ф. Гумілевського. Автор повідомляє, що у XV ст. монастир був геть спустошений литовцями [2, с. 116]. Згодом згадка про монастир з'являється лише в 1657–1658 роках в універсалах полковника Вибельського [4, с. 58]. До 1657 року монастир перебував у спустошеному стані, без огорожі та з однією кам'яною церквою, доки на кошт генерального обозного В. Дуніна-Барковського обитель не була розбудована дерев'яними стінами, келіями та іншими спорудами господарського призначення, а сама церква відновлена й переосвячена на честь св. Параскеви [4, с. 58]. До давньоруського храму було прибудовано дерев'яний ганок, на склепінні центральної нави і трансепту надбудовано шатра з невеликими маківками на барабанах, а єдину кам'яну баню храму було прикрашено великою маківкою з великим хрестом [4, с. 58]. Над брамою монастиря здіймалася невисока триярусна дзвіниця із церквою великомученика Прокофія. Уздовж трьох стін огорожі були розташовані келії, дещо північніше містилася трапезна, поряд – будинок настоятельки [4, с. 58].

Завдяки значним пожертвам земель і маєтностей на користь монастиря та особистим грошовим жертвуванням гетьманів і полковників та їхніх дружин монастир не лише безбідно існував упродовж XVII ст., але й був розбудований і відреставрований після великої пожежі 1750 року [1, с. 83; 2, с. 58].

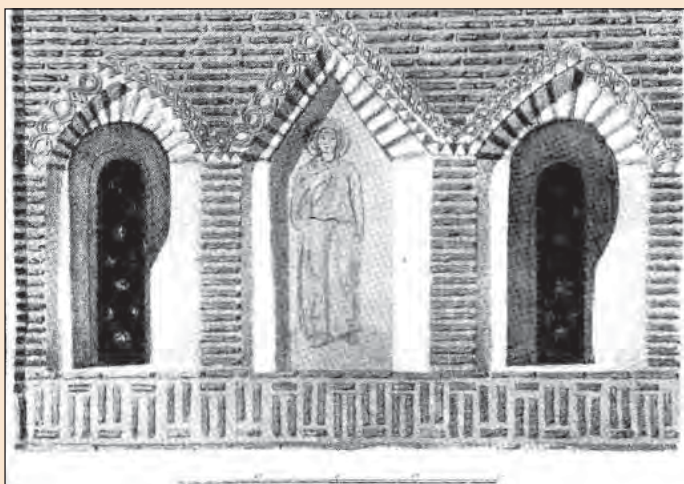
Продольні й поперечні зрізи П'ятницької церкви (реконструкція). За М. Холостенком

**Вікно апсиди П'ятницької церкви
(реконструкція). За М. Холостенком**

У 1754 році ігуменя Доментіана Ларська розпочала розбудову, під час якої П'ятницька церква зазнала найбільших змін. До церкви з трьох боків було прибудовано притвори, прорубано нові вікна та розширено старі [2, с. 61]. З північного боку була прибудована скарбниця, з південного боку – видовжене приміщення, під спудом якого містилася комора, а піднявшись двома сходами вище, можна було потрапити до ризниці [2, с. 61]. Тоді ж церква отримала барокові шати. Архітектор А. Карнабед припускав, що всі ці перебудови здійснювалися за планом відомого на той час українського архітектора І. Зарудного [6, с. 36]. У 1783 році ігуменя Ганна Загрязька до настоятельських келій прибудувала однопрестольний храм на честь Різдва Іоанна Предтечі [2, с. 61]. Проте 10 квітня 1786 року указом імператриці Катерини II П'ятницький монастир було ліквідовано, а територія монастиря передана Головному народному училищу [2, с. 61]. У 1805 році у зв'язку з переплануванням міста всі дерев'яні споруди й огорожа були розібрані, а сама церква стала парафіяльною. Однак уже в 1806 році генерал-губернатор О. Куракін запропонував відремонтувати П'ятницьку церкву, що й було зроблено 1819 року. У результаті цих робіт до церкви було прибудовано цегляну дзвіницю-ротонду [2, с. 61].

XX століття в долі П'ятницької церкви відіграло неоднозначну роль, адже хоча війна і зруйнувала сам храм, проте дозволила відновити його в первинному вигляді. Після революції 1917 року церква ще діяла, хоча 1922 року її було розграбовано [2, с. 61]. 23 липня 1941 року церква під час німецького наступу вигоріла від запалювальних бомб, а 26 вересня 1943 року вона була зруйнована бомбардуванням [1, с. 3]. Однак того ж року в січні за завданням Комісії з охорони пам'яток Комітету у справах мистецтв П. Барановський про-

**Ніша й вікна північного фасаду
П'ятницької церкви (реконструкція).
За М. Холостенком**

була встановлена виключна значимість та унікальність уцілілих решток, а також підтверджена необхідність збереження та консервації решток храму. У 1944 році розпочалися роботи з врятування храму. Знайдений фрагмент глави храму дозволив досліднику констатувати, що будівля П'ятницького монастиря в давніх конструкціях збереглася до наших днів, та запропонувати документальний проект реставрації. (2) У 1945 році було проведено другий цикл робіт з укріплення споруди. Подальші роботи на пам'ятці виявили фрескові розписи та понад 100 зразків плінф із клеймами. Усе це, разом з виявленими архітектурними особливостями давньоруського періоду, дало можливість досліднику констатувати, що П'ятницька церква є унікальним архітектурним явищем, яке датується межею XII–XIII ст. і засвідчує відхід руської архітектури від візантійських канонів [1, с. 7–9].

У 1953–1954 роках М. Холостенко продовжив роботу П. Барановського. У ході робіт було відкрито ряд цікавих архітектурних особливостей. Зокрема, були відкриті й подані до реконструкції фрескові розписи косяків. На основі досліджень, обмірів та порівняльного аналізу з Овруцькою церквою, спільно з П. Барановським та за участі В. Івашенка було запропоновано первинний план храму [5, с. 285]. Як наслідок, у 1962 році реставрація була завершена за наданим планом.

П. Барановський називав автором архітектурного проекту П'ятницької церкви Петра Мелоніга – відомого зодчого Давньої Русі, який створив чимало храмів для Рюрика Ростиславича. Що ж до ролі

вів обстеження П'ятницького храму. Він констатував, що руйнування були колосальні: зруйновані на три чверті західна й південна стіни, обвалилися два західні пілони, більша частина склепінь та купол [1, с. 3].

Усе це дозволило досліднику відкрити найдревніші рештки храму та побачити пізніші нашарування, що, на його думку, мало надзвичайне значення для історії. Дослідження решток святині дало змогу П. Барановському не лише встановити первинний вигляд храму, але й підтвердити та уточнити писемні свідчення про пізніші перебудови церкви.

У результаті досліджень 1943 року

**П'ятницька церква в довоєнний
період. Електронний ресурс
(<http://wiki.ecity.cn.ua>)**

**Руїни П'ятницької церкви.
Електронний ресурс
(<http://wiki.ecity.cn.ua>)**

П'ятницького монастиря, то тут теж немає одностайної думки. Ю. Асеев та Б. Рибаків вважали, що його збудували посадські люди, а тому й церква відповідно була парафіяльною. Проте дослідники припускають також можливість існування храму як замиського княжого монастиря [4, с. 62].

У другій половині ХХ ст. історія храму не завершилася. З 1972 року він функціонував як музей у складі Чернігівського державного архітектурно-історичного заповідника і лише 1991 року був переданий общині Української православної церкви Київського патріархату, якій належить і нині [4, с. 62].

На сьогоднішній день П'ятницька церква є чудовою перлиною в прекрасному намисті чернігівських давньоруських храмів.

Література:

1. *Барановский П.* Труды, воспоминания современников [Электронный ресурс]. – М. : Фонд П.Д. Барановского, МГО ВООПИиК, 1996. – 280 с. – Режим доступа : http://ardruss.ru/MaRa_Library/H/Holostenko_NV_Architekturno-archeologicheskie_issledovaniya_Pyatnizkoy_tzerkvi_v_Chernigove_SA_vyp_26_1956.pdf.
2. *Гумилевский Ф.* Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1873. – Кн. 4. – 446 с.
3. *Гудзик К.* В гостях у Параскеви / К. Гудзик // Чернігівщина incognita. – Чернігів : Чернігівські обереги, 2004. – С. 130–133.
4. *Ігнатенко І., Нижник Л.* Нарис з історії та архітектури П'ятницького монастиря // Сіверянський літопис. – 1997. – № 6 (листопад, грудень). – С. 58–65.
5. *Холостенко Н.В.* Архитектурно-археологические исследования Пятницкой церкви в г. Чернигове (1853–1954) // Советская археология. – 1956. – № 26. – С. 271–292.
6. Чернігів: архітектурно-історичний нарис. – 2-е вид., перероб. та допов. – К. : Будівельник, 1980. – 128 с.